

- ۱- ۱- ۶- ۲- اصطلاح مشابه ادغام در حقوق ایران..... ۲۲
- ۱- ۱- ۶- ۳- پیشینه قانونی ادغام..... ۲۳
- ۱- ۱- ۶- ۴- انواع ادغام..... ۲۶
- ۱- ۲- تاریخچه..... ۲۷
- ۱- ۲- ۱- تاریخچه بانکداری در ایران..... ۲۷
- ۱- ۲- ۲- تاریخچه مؤسسات مالی اعتباری..... ۲۸
- ۱- ۲- ۳- تاریخچه بانکداری در جهان..... ۲۹
- فصل دوم: ورشکستگی مؤسسات پولی..... ۳۳
- ۱- ۲- ابعاد حقوقی ورشکستگی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری..... ۳۵
- ۲- ۲- ۱- ضرورت سنجی اعمال قواعد خاص ورشکستگی در نظام بانکی..... ۳۶
- ۲- ۲- ۲- رویکرد نظام‌های حقوقی به ورشکستگی بانک‌ها و مؤسسات مالی..... ۳۹
- ۲- ۲- ۲- ۱- انواع رژیم‌های حقوقی ورشکستگی..... ۳۹
- ۲- ۲- ۲- ۲- مکانیسم‌های پیشگیری از ورشکستگی و تقلیل آثار آن..... ۴۱
- ۲- ۲- ۳- قواعد ورشکستگی بانک و مؤسسات مالی در قوانین کنونی..... ۴۵
- ۲- ۲- ۳- ۱- توقف و ورشکستگی شرکت سهامی در قوانین تجاری..... ۴۵
- ۲- ۲- ۳- ۲- ورشکستگی بانک‌ها در قوانین بانکی..... ۴۸
- ۲- ۲- ۳- ۳- چالش‌ها و چشم اندازهای ورشکستگی بانک و مؤسسات مالی..... ۵۲
- فصل سوم: چالش‌های ادغام مؤسسات پولی..... ۵۷
- ۱- ۳- ادغام راهکاری مؤثر جهت جلوگیری از ورشکستگی بانک‌ها..... ۵۹
- ۳- ۱- ۱- ملزومات ادغام بانک‌ها..... ۶۰
- ۳- ۱- ۲- دلایل اقتصادی و مالی ادغام..... ۶۰
- ۳- ۱- ۲- ۱- هم‌افزایی عملیاتی..... ۶۱
- ۳- ۱- ۲- ۳- استفاده از مزایای مالیاتی..... ۶۲
- ۳- ۱- ۲- ۴- هم‌افزایی مالی..... ۶۴
- ۳- ۱- ۳- دلایل مدیریتی ادغام..... ۶۵
- ۳- ۱- ۳- ۱- رشد سازمان‌ها..... ۶۵
- ۳- ۱- ۳- ۲- ایجاد تمرکز در مراکز تصمیم‌گیری..... ۶۵

۶۵	۳-۱-۳- کاهش تضاد.....
۶۶	۳-۱-۴- پیشینه تحقیقات خارجی.....
۶۶	۳-۱-۴- مطالعه موردی بانکهای آمریکا.....
۶۷	۳-۱-۴-۲- ادغام بانکهای مريل لينچ و «بانک آمریکا».....
۶۷	۳-۱-۴-۳- مطالعه موردی بانکهای یونان.....
۶۸	۳-۱-۴-۴- ادغام بانکهای آلفا و ان جیبی.....
۶۹	۳-۱-۵- مکانیزم ادغام دو بانک.....
۶۹	۳-۱-۶- چالش‌ها و سرانجام.....
۶۹	۳-۱-۷- ادغام پست بانک و یوروبانک یونان.....
۷۱	۳-۲- ضرورت تدوین نظام حقوقی ویژه برای ادغام بانکها در حقوق ایران.....
۷۱	۳-۲-۱- ویژگیهای خاص بانکها در مقایسه با شرکت‌های تجاری.....
۷۲	۳-۲-۲- اثر ادغام بانکها بر رقابت و انحصار.....
۷۳	۳-۲-۳- اثر ادغام بانکها بر ثبات نظام مالی.....
۷۵	۳-۳- اثر ادغام بر منافع عمومی.....
۷۶	۳-۴- اثر ادغام بانکها برای اجتناب از بحران‌های بانکی.....
۷۷	۳-۵- عدم تناسب مقررات عام حاکم بر ادغام شرکت‌های تجاری برای ادغام بانکها.....
۷۸	۳-۶- نظام حقوقی حاکم بر ادغام بانکها در آمریکا و ایران.....
۷۸	۳-۶-۱- حقوق آمریکا.....
۸۱	۳-۱-۱-۴- مقررات حاکم بر حفظ ثبات مالی.....
۸۳	۳-۷- حقوق ایران.....
۸۷	۳-۸- تحلیل چالشهای حقوقی ادغام مؤسسات پولی غیر مجاز.....
۸۷	۳-۸-۱- خلأ قانونی.....
۸۷	۳-۸-۲- عمل حقوقی.....
۸۸	۳-۸-۳- عقد معین.....
۸۹	۳-۸-۴- عقد نامعین.....
۹۰	۳-۸-۵- تصمیم تجاری.....
۹۲	۳-۸-۵- صلاحیت ادغام.....
۹۴	۳-۸-۶- کارایی ادغام.....
۹۷	۳-۸-۷- عدم رعایت حقوق ذی نفعان.....

۹۹.....	نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۱۰۱.....	نتیجه‌گیری
۱۰۴.....	پیشنهادات
۱۰۵.....	منابع و مآخذ
۱۰۵.....	کتاب فارسی
۱۰۸.....	پایان نامه
۱۰۸.....	خارجی

چکیده

بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری نقش کلیدی در اقتصاد کشور ما دارند. هنگامی که آن‌ها دچار بحران می‌شوند، خطر تسری این بحران به سایر بانک‌ها بنگاه‌های اقتصادی دیگر نیز می‌رود. در مواقع بحران، بانک مرکزی به عنوان تنظیم‌گیر نهاد پولی کشور وارد عمل می‌شود و راه‌حل‌هایی از جمله ادغام را به چنین موسسات مالی و اعتباری پیشنهاد می‌کند یا اینکه خود موسسات مالی و اعتباری یا بانک‌ها هستند که تمایل به ادغامی دارند که خواسته اصلی آن‌ها نیست، اما تحت شرایط زمانی و مکانی موجود گریزی جز ادغام ندارند. در واقع دغدغه اصلی این پژوهش پاسخ به این سوال است که ماهیت حقوقی ادغام چیست؟ این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با منابع موجود کتابخانه‌ای و منابع اینترنتی انجام شده است. یافته‌های پژوهش تأکیدگر این فرضیه است که بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری نقش کلیدی در اقتصاد کشور ما دارند. هنگامی که آن‌ها دچار بحران می‌شوند، خطر تسری این بحران به سایر بانک‌ها بنگاه‌های اقتصادی دیگر نیز می‌رود. در مواقع بحران، بانک مرکزی به عنوان تنظیم‌گیر نهاد پولی کشور وارد عمل می‌شود و راه‌حل‌هایی از جمله ادغام را به چنین موسسات مالی و اعتباری پیشنهاد می‌کند یا اینکه خود موسسات مالی و اعتباری یا بانک‌ها هستند که تمایل به ادغامی دارند که خواسته اصلی آن‌ها نیست، اما تحت شرایط زمانی و مکانی موجود گریزی جز ادغام ندارند. وقوع بحران موسسات پولی و مالی غیرمجاز نیز، به عنوان زیرمجموعه‌ای غیررسمی از بخش مالی کشور از کانال‌های مختلف از جمله ناتوانی بانک مرکزی در تنظیم نرخ سود و اجرای موفقیت‌آمیز سیاست‌های پولی، عدم رعایت نرخ ذخیره قانونی، توانایی خلق پول مشابه بانک‌ها، کاهش اعتماد عمومی به سیستم مالی، فزایش پولشویی و فساد، افزایش نقدینگی و تورم وضعیت امنیت اقتصادی را شکننده کرده و آثار آن به خصوص بر نقدینگی کماکان مشهود است.

(۱) بیان مسأله

بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری نقش کلیدی در اقتصاد کشور ما دارند. هنگامی که آن‌ها دچار بحران می‌شوند، خطر تسری این بحران به سایر بانک‌ها بنگاه‌های اقتصادی دیگر نیز می‌رود. در مواقع بحران، بانک مرکزی به عنوان تنظیم‌گیر نهاد پولی کشور وارد عمل می‌شود و راه‌حل‌هایی از جمله ادغام را به چنین موسسات مالی و اعتباری پیشنهاد می‌کند یا اینکه خود موسسات مالی و اعتباری یا بانک‌ها هستند که تمایل به ادغامی دارند که خواسته اصلی آن‌ها نیست، اما تحت شرایط زمانی و مکانی موجود گریزی جز ادغام ندارند.

نگاهی بر وابستگی متقابل بخش مالی و حقیقی اقتصاد می‌تواند به خوبی تاثیرگذاری مخرب وقوع بحران در هر یک از زیربخش‌های مالی کشور بر بخش حقیقی اقتصاد را نشان دهد. وقوع بحران موسسات پولی و مالی غیرمجاز نیز، به عنوان زیرمجموعه‌ای غیررسمی از بخش مالی کشور از کانال‌های مختلف از جمله ناتوانی بانک مرکزی در تنظیم نرخ سود و اجرای موفقیت‌آمیز سیاست‌های پولی، عدم رعایت نرخ ذخیره قانونی، توانایی خلق پول مشابه بانک‌ها، کاهش اعتماد عمومی به سیستم مالی، افزایش پولشویی و فساد، افزایش نقدینگی و تورم وضعیت امنیت اقتصادی را شکننده کرده و آثار آن به خصوص بر نقدینگی کماکان مشهود است. از جمله دلایل بروز بحران در این موسسات می‌توان به عدم وجود تخصص و سابقه حرفه‌ای در این حوزه در بین مدیران و موسسان، روی آوردن این موسسات به بازی پونزی در قالب جذب سپرده با پیشنهاد سودهای بالاتر، فساد مالی و سیاسی در شکل‌گیری و اداره این موسسات، هجوم برای برداشت سپرده‌ها، فعالیت در قالب نوع خاصی از بانکداری در سایه، بالا بودن ریسک اعتباری و سهل‌انگاری بانک مرکزی در اعمال نظارت بر فعالیت این موسسات اشاره کرد.

بحران‌های پولی ناشی از فعالیت مؤسسات پولی در سیستم بانکداری، موجب شده است که بانک مرکزی اقدام به الزام ادغام مؤسسات پولی کند. این روش علاوه بر اینکه خسارات هنگفتی به منافع عمومی و

خصوصی، مانند سپرده‌گذاران و سهامداران مؤسسات اعتباری وارد کرد، موجب بروز مشکلات حقوقی مهمی مانند خلأ قانونی، عدم صلاحیت و عدم کارایی و عدم رعایت حقوق ذی‌نفعان شد. در این کتاب که به روش توصیفی تحلیلی انجام گرفته، با پاسخ به این پرسش که ماهیت حقوقی ادغام چیست و اگر یک تصمیم تجاری است آیا واجد کارایی لازم است و در مقررات موضوعه می‌توان به آن استناد کرد و ثابت شد که به‌جای ادغام دستوری، با تصویب قانون مناسب، باید ادغام به‌عنوان یک تصمیم تجاری به‌طور قانونی و به انتخاب تصمیم‌سازان مؤسسات هدف ادغام انجام گیرد تا از سویی هزینه‌های اضافی بر عموم مردم تحمیل نشود و از سوی دیگر، حقوق تمام ذی‌نفعان رعایت شود.

۲) اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

با توجه به فقدان تحقیق جامع در این زمینه و وجود چالش‌ها و اختلاف نظر در رویه قضایی انجام تحقیق جامعی در جهت تبیین چالش‌های حقوقی ادغام مؤسسات پولی و ارائه راهکارهای آن ضرورت دارد.

۳) مرور ادبیات و سوابق مربوطه

علی‌رغم بررسی‌های مختلف در زمان جمع‌آوری مطالب هر چند مقالات محدودی در این زمینه وجود دارد که به این شرح است:

- مروری بر ابیات نظری ورشکستگی، نویسنده مجتبی سرکندی
 - چگونگی برخورد با بانک بحران زده، نویسنده محمد کاظم تقدیر
 - چارچوب قانونی و ورشکستگی بانک‌ها در حقوق ایران، نویسنده ماجد عزیزیان گیلان
 - بررسی آثار ((ورشکستگی بانک‌ها))، فرشید فرحناکیان
- اما تاکنون هیچ کتابی تحت عنوان ((چالش‌های حقوقی ادغام مؤسسات پولی و ارائه راهکارهای آن)) به رشته تحریر درنیامده است.

۴) جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق

با توجه به تحقیقات نگارنده و پیشینه پژوهش تاکنون در خصوص عنوان مورد تحقیق پژوهشی گسترده و جامع صورت نگرفته است لذا این عنوان کاملاً جدید است و جنبه نوآوری دارد.

۵) اهداف مشخص تحقیق

هدف اصلی

بررسی ماهیت حقوقی ادغام

هدف‌های فرعی

۱- بررسی نقش بانک مرکزی در مواقع بحران بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری؟

۲- بررسی وقوع بحران موسسات پولی و مالی غیرمجاز

۶) سؤالات تحقیق

سوال اصلی

ماهیت حقوقی ادغام چیست؟

سوال‌های فرعی

۱- نقش بانک مرکزی در مواقع بحران بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری چیست؟

۲- وقوع بحران موسسات پولی و مالی غیرمجاز از چه کانال‌هایی است؟

۷) فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی

به نظر می‌رسد که به‌جای ادغام دستوری، با تصویب قانون مناسب، باید ادغام به‌عنوان یک تصمیم تجاری به‌طور قانونی و به انتخاب تصمیم‌سازان مؤسسات هدف ادغام انجام گیرد تا از سویی هزینه‌ی اضافی بر عموم مردم تحمیل نشود و از سوی دیگر، حقوق تمام ذی‌نفعان رعایت شود.

فرضیه‌های فرعی

۱- بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری نقش کلیدی در اقتصاد کشور ما دارند. هنگامی که آن‌ها دچار بحران می‌شوند، خطر تسری این بحران به سایر بانک‌ها بنگاه‌های اقتصادی دیگر نیز می‌رود. در مواقع بحران، بانک مرکزی به عنوان تنظیم‌گیر نهاد پولی کشور وارد عمل می‌شود و راه‌حل‌هایی از جمله ادغام را به چنین موسسات مالی و اعتباری پیشنهاد می‌کند یا اینکه خود موسسات مالی و اعتباری یا بانک‌ها هستند که تمایل به ادغامی دارند که خواسته اصلی آن‌ها نیست، اما تحت شرایط زمانی و مکانی موجود گریزی جز ادغام ندارند.

۲- وقوع بحران مؤسسات پولی و مالی غیرمجاز نیز، به عنوان زیرمجموعه‌ای غیررسمی از بخش مالی کشور از کانال‌های مختلف از جمله ناتوانی بانک مرکزی در تنظیم نرخ سود و اجرای موفقیت آمیز سیاست‌های پولی، عدم رعایت نرخ ذخیره قانونی، توانایی خلق پول مشابه بانک‌ها، کاهش اعتماد عمومی به سیستم مالی، فزایش پولشویی و فساد، افزایش نقدینگی و تورم وضعیت امنیت اقتصادی را شکننده کرده و آثار آن به خصوص بر نقدینگی کماکان مشهود است.

۸) روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی تحلیلی با استفاده از اطلاعات کتابخانه‌ای می‌باشد.

فصل اول:

مقدمه

۱-۱- تعاریف

۱-۱-۱- انحلال

انحلال^۱ یک واژه مصطلحی است که برای خاتمه دادن به حیات یک شرکت تجاری استعمال می‌شود. ممکن است واژه انحلال مترادف با واژه تصفیه دانسته شود در صورتی که که انحلال مرحله‌ای پیش از مرحله تصفیه شرکت است. در مرحله انحلال، ختم حیات شخصیت حقوقی پیش می‌رود. یک حقوقدان انگلیسی مرحله انحلال و تصفیه را چنین تعریف می‌کند که: انحلال یا تصفیه در حقیقت مرحله‌ای است که اموال و دارایی‌های شرکت جمع‌آوری و فروخته می‌شود و آنگاه تعهدات و دیون شرکت ایفا و در صورت دارایی‌های مازاد، موجودی بین شرکا (برطبق اساسنامه) تقسیم می‌گردد. این نویسنده همچنین ضمن مقایسه انحلال و تصفیه ترکیه یک شخص حقیقی، تصفیه شخص حقوقی را به مثابه تصفیه ماترک متوفی (شخص حقیقی) می‌داند، با این تفاوت که در خصوص شرکت تجاری تصفیه اموال مقدم بر مرگ شرکت است ولی تصفیه ماترک شخص حقیقی پس از مرگ او صورت می‌گیرد.

۱-۱-۲- تصفیه

بعد از انحلال امور شرکت باید تصفیه^۲ شود مطالبات وصول گردد دیون پرداخت شود و دارایی شرکت بین شرکا تقسیم گردد. بنابراین تصفیه امور شرکت عبارت است از مجموع عملیاتی که برای وصول مطالبات و پرداخت دیون و تبدیل دارایی شرکت به وجه نقد و تقسیم آن بین شرکا انجام می‌شود و در

۱- عباس خواجه پیری، حقوق تجارت، انحلال و تصفیه شرکت‌های تجاری، موسسه انتشارات امیر کبیر، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۹، ص ۲۴.

۲- حقوق تجارت، جلد دوم، نشر دادگستر، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۰، ص ۳۲۷. - حسن ستوده تهرانی.

صورتی که در شرکت ضامن وجود داشته باشد و شرکت زیان داشته باشد مبلغ اضافی که هر یک از شرکا ضامن باید برای تأمین زیان شرکت پرداخت کنند نیز باید تعیین گردد.

پس از صدور حکم ورشکستگی، تصفیه^۱ امور ورشکسته آغاز می‌شود ((منظور از تصفیه در واقع جمع آوری و تعیین میزان اموال ورشکسته و تقسیم دارایی وی پس از نقد کردن آن میان طلبکاران است. در نظام حقوقی ما، تصفیه امور ورشکسته با استفاده از دو قانون مختلف است: قانون تجارت و قانون اداره تصفیه امور ورشکستگی (مصوب ۱۳۱۸/۴/۲۴) که از قانون سوئیس اقتباس شده است. در ماده ۱۲ قانون اخیر پیش‌بینی شده است: ((وظایف اداره تصفیه در این قانون و آیین‌نامه‌های مربوط به آن که وزارت دادگستری تهیه می‌کند، تعیین می‌شود و در موارد سکوت بر طبق قانون تجارت اقدام خواهد شد)).

۱-۱-۳- بانک

واژه‌ای که امروزه به یک نهاد، سازمان و عملیات مالی اطلاق می‌شود، یعنی ((بانک))^۲ و مشتقات آن، ریشه‌ای آلمانی و پیشینه‌ای ایتالیایی دارد. این واژه در میان صرافان ایتالیایی برای اطلاق به نیمکت صرافان شایع شد. ((banc))

از قرن نوزدهم به بعد، به تدریج و متناسب با مقتضیات و نیاز به تنوع خدمات مالی، این واژه در مفهومی که امروزه از آن فهمیده می‌شود، مورد استفاده قرار گرفت در فرهنگ دهخدا ((بانک)) به معنای سازمان و دستگاهی که محل ذخیره پول مردم است و بدان داد و ستد کنند آنجا انجام گیرد. نیز بنگاه صرافی و معاملات مهم نقدی سازمانی که عملیات آن به طور کلی عبارت است از: نقل و انتقالات وجوه و صدور بروات و نگاهداری سرمایه اشخاص و به کار انداختن سرمایه‌های مذکور برای توسعه تجارت و اعتبارات تجاری به خصوص از جهت تسهیل عمل مبادلات و نقل و انتقال وجوه و دادن اعتبار و قرض به مردم با ربح کمتر از میزان عادی بازار و گاه نشر اسکناس رایج کشور تعریف شده است.

در فرهنگ معین، واژه ((بانک)) از جمله به معنای بنگاهی اقتصادی، ملی یا دولتی که پول‌های خود را در آن به امانت سپارند و در موقع لزوم برداشت کنند، آمده است.

۱- ربیعا اسکینی، حقوق تجارت، ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته، انتشارات سمت، چاپ دوازدهم، تهران، زمستان ۱۳۸۸، ص ۱۲۱.

۲- مصطفی‌السان، حقوق بانکی، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران، زمستان ۱۳۸۹، ص ۴.

۱-۱-۴- ورشکستگی

ورشکستگی^۱ یا توقف، مخصوص تاجر و شرکت تجاری است، توقف، در لغت به معنای باز ایستادن، درنگ کردن و واماندگی است، در اصطلاح حقوق تجارت ورشکستگی یا توقف، وضعی است که در آن ورشکسته از مداخله در تمام اموال خود ممنوع می‌شود و در کلیه اختیارات و حقوق مالی ورشکسته، مدیر تصفیه یا اداره تصفیه به قائم‌مقامی وی عمل می‌کند.

از نظر تاریخی ورشکستگی دارای سابقه طولانی است در حقوق رم، نسبت به بدهکار تاجر و غیر تاجری که توانایی پرداخت بدهی‌هایش را نداشت با شدت و خشونت برخورد می‌کردند. امروزه در سیستم‌های مختلف حقوقی در مورد ورشکستگی مقررات متفاوتی وجود دارد به طوری که:

- در کشورهای گروه لاتین (پیرو حقوق مدون) - مثل فرانسه و ایران - مقررات ورشکستگی فقط در مورد تاجر و شرکت تجاری عمل می‌گردد.
- در کشورهای انگلوساکسن (پیرو حقوق عرفی) مثل انگلستان و آمریکا تقریباً مقررات واحدی در مورد تاجر، شرکت تجاری و غیر تجاری که قادر به پرداخت بدهی خود نمی‌باشد به مورد اجرا گذاشته می‌شود.
- در گروه ژرمنی (پیرو حقوق نوشته) - مثل آلمان و هلند - تفاوت چندانی بین تاجر، شرکت تجاری و یا غیر تاجر مدیونی که قادر به پرداخت بدهی‌های خود نیستند وجود ندارد.

۱-۱-۵- موسسه مالی و اعتباری

مطابق بند (ه) ماده ۳۱ قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱، موسسات^۲ اعتباری غیر بانکی موسساتی هستند که در عنوان خود از بانک استفاده نمی‌کنند ولی به تشخیص بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران واسطه بین عرضه کنندگان و متقاضیان وجوه در اعتبار هستند و عملیات آنها در حجم و نحوه توزیع اعتبارات موثر است مطابق «مقررات ناظر بر تأسیس و شیوه فعالیت موسسه‌های اعتباری غیر بانکی» موضوع مصوبات مورخ ۱۳۷۱/۴/۱۳ و ۱۳۷۳/۱۰/۳ شورای پول و اعتبار، موسسه اعتباری غیر بانکی که از این پس موسسه اعتباری نامیده می‌شود موسسه‌های است که از طریق جذب سپرده‌های مجاز بانکی (به استثنای سپرده قرض الحسنه جاری)، اخذ تسهیلات و استفاده از سایر

۱- حسن حسنی، حقوق تجارت، ورشکستگی و تصفیه، جلد چهارم، انتشارات میزان، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۹، ص ۱۱.

۲- محمد سلطانی، حقوق بانکی، نشر میزان، چاپ اول، تهران، زمستان ۱۳۹۰، ص ۸۷.

ابزارهای مالی به تجهیز منابع مبادرت نموده و این منابع را به اعطای تسهیلات اعتباری اختصاص داده و یا به هر نحو دیگری به تشخیص بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، واسطه بین عرضه کنندگان و متقاضیان منابع مالی می‌باشد.

۱-۱-۶- ادغام

ادغام نهادی است که خاستگاه آن در حقوق شرکت‌های غربی است که وارد ادبیات حقوق ایران شده است. اما در قوانین و مقررات تجاری ایران واژه ادغام تعریف نشده و صرفاً در برخی مقررات مانند اصلاح آیین‌نامه اجرایی قانون بخش تعاونی اقتصاد مصوب آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ اصلاحی قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۸۳، روش‌های ادغام تکالیف یا معافیت‌های مالیاتی سهامداران و شرکت‌های موضوع ادغام مطرح شده است. از این رو ابتدا لازم است این نهاد از منظر حقوقی شناسایی و بعد مشکلات حقوقی اجرای آن در حقوق شرکت‌های ایران تحلیل شود ادغام واژه‌ای عربی است که در لغت به معنای فراگرفتن چیزی چیز دیگر را در هم کردن درآوردن چیزی در چیزی (عمید، ۱۳۸۹: ۱۲۳)، بیان شده است. در اصطلاح حقوقی با توجه به اینکه در نتیجه ادغام شرکتی منحل و شرکت دیگر جانشین آن می‌شود به تبدیل دو یا چند شرکت به شرکت واحد تعریف شده است، به نحوی که شرکت جدید یا جانشین چند شرکت موجود را در خود جذب کند. پس ادغام عبارت است از سلب شخصیت حقوقی دو یا چند شرکت از طریق تشکیل شرکت جانشین (Robert 2008). اما این تعریف چندان دقیق نیست چون در ادغام سلب شخصیت محقق نمی‌شود، بلکه شرکت در شرکت جانشین ادغام و هضم می‌شود. از این رو می‌توان گفت ادغام عبارت است از اتحاد و یکی کردن دو یا چند شخص حقوقی به منظور ایجاد شخص حقوقی واحد (باریکلو، ۱۳۹۴، ۱۲۰)، بنابراین شرکت‌های ادغام شده بدون تصفیه منحل و پس از ابطال سوابق ثبتی آن در اداره ثبت شرکت‌ها فعالیت تجاری آنها متوقف و شرکت جانشین عهده‌دار فعالیت و متعهد به تعهدات و طلبکار مطالبات آن شرکت‌ها می‌شود. ادغام با توجه به نقش کارکردی آن در حقوق شرکت‌ها ممکن است به روش‌های متعددی مانند افقی، عمودی و مختلط (ترکیبی) انجام گیرد. روش افقی (خطی) به طور معمول مناسب شرکت‌هایی است که فعالیت مشابه دارند، برای مثال یک شرکت فعال در شبکه درمان و خدمات بهداشتی، شرکت دیگر فعال در این حوزه را خریداری کند. روش عمودی (قائم)، مناسب موردی است که یک شرکت فعال تجاری بخواهد شرکتی را تملک کند که بخشی از خدمات و فعالیت موضوع شرکت را انجام می‌دهد.

برای مثال یک شرکت فعال در بخش درمان و بهداشت بخواهد شرکت فعال در ارائه خدمات آمبولانسی را تملک کند. روش مختلط (ترکیبی) در مواردی مناسب است که یک شرکت فعال در یک حوزه شرکت فعال در حوزه دیگر را تملک کند. برای مثال یک شرکت فعال در بخش درمان و بهداشت بخواهد شرکت فعال رستوران زنجیره‌ای را خریداری کند و مقصود می‌تواند تنوعی از سرمایه‌گذاری‌های عمده باشد. (Imaa-institute ۲۰۱۲-۱۸) با این حال بعضی با تمرکز بر نتیجه ادغام آن را فرایندی تعبیر کرده‌اند که به موجب آن شرکت‌های متقاضی ایجاد شرکت جانشین منحل شده و بدون ورود به مرحله تصفیه اموال و مسئولیت‌های آنها با یکدیگر ادغام و به شرکت جانشین منتقل شود. ادغام شرکت‌ها از دو طریق تملک یا اکتساب و ایجاد شرکت جدید امکان‌پذیر است (Koen, ۲۰۱۰ ۳۰۲). در حقوق ایران با توجه به مقررات مربوطه مانند ماده ۱۱۱ قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۶۶، اصلاحیه‌ها و آیین‌نامه آن، قانون بخش تعاونی اقتصاد مصوب ۱۳۷۰ و آیین‌نامه مربوطه، ماده ۴۰ قانون برنامه چهارم توسعه مصوب ۱۳۸۳، قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون برنامه چهارم و پنجم توسعه و اصلاحیه آیین‌نامه قانون بخش تعاونی اقتصاد ۱۳۹۲، می‌توان گفت ادغام شرکت‌های تجاری اعم از سهامی و غیرسهامی به دو روش یکجانبه و دو یا چند جانبه انجام گرفته است. در روش یکجانبه که در ادغام مؤسسات پولی وابسته به نیروهای مسلح استفاده شده تمام دارایی یک یا چند شرکت اعم از طلب و بدهی به شرکت دیگری منتقل می‌شود و این شرکت باید تمام تعهدات شرکت‌های ادغام شده را ایفا کند. در روش چند جانبه که در ادغام بانک تات، مؤسسات اعتباری صالحین و آتی و تشکیل بانکی جدید به نام آینده استفاده شد، تمام دارایی چند شرکت تجاری به شرکت جدیدی تحت عنوان شرکت جانشین منتقل شد.

ادغام در اصطلاح حقوقی اقدامی است که براساس آن، چند شرکت ضمن محو شخصیت حقوقی خود، شخصیت واحد و جدیدی تشکیل می‌دهند یا در شخصیت حقوقی دیگری جذب می‌شوند.

۱-۱-۶-۱- مفاهیم مرتبط با ادغام

از آنجا که ادغام می‌تواند با مفاهیم مشابه دیگری مانند تجزیه و تبدیل به ناروایی خلط یافته و مانع روشن شدن دقیق و فنی آثار هر یک از این عناوین در حقوق دیگران گردد، لازم است وجوه افتراق این عناوین بررسی گردد. ذیلاً به بررسی هر یک به صورت مجمل می‌پردازیم.

۱-۱-۶-۲- مفاهیم مشابه با ادغام در حقوق خارجی

تلفیق: به معنای ترکیب یا تلفیق است. این اصطلاح در فرهنگ حقوقی بلکه به معنای متحد نمودن دو یا چند شرکت یا سازمان‌های دیگر به وسیله انحلال شرکت‌های موجود و خلق یک شرکت یا سازمان جدید است که معادل ادغام آورده شده است. در فرهنگ کمبریج این اصطلاح به معنای یکی کردن و به وحدت درآوردن چیزهایی که جدا از یکدیگر هستند، آمده است. در معنای دیگر به معنای قوی ساختن از طریق یک عمل یا واقعه حقوقی آمده است. در اصطلاح به معنای هر معامله‌ای است که در نتیجه آن کنترل یک شرکت در دست شرکت دیگر قرار می‌گیرد.

تملیک: این اصطلاح در حقوق غربی نزدیک به معنای ادغام است که در لغت به معنای تملیک اکتساب، تحصیل و به دست آوردن چیزی است. در معنای اصطلاحی این واژه به معنای تملک شرکت به معنای عام کلمه است. در معنای عملی معمولاً تملیک در مورد ادغام یک شرکت کوچکتر (از نظر دارایی و درآمد) درون یک شرکت بزرگتر استفاده می‌شود. در این حالت معمولاً شخصیت حقوقی شرکت خریدار پابرجا مانده و شرکت خریداری شده در شخصیت حقوقی خریدار تلفیق می‌گردد. تصاحب: اصطلاح دیگری است که به ادغام نزدیک است و از نظر لغوی این اصطلاح به معنای تصاحب است. کنترل یک شرکت را در دست گرفتن و مسلط شدن، شرکتی را زیر سلطه خود درآوردن و اداره چیزی را به دست گرفتن است. در معنای اصطلاحی به معنای تصاحب کردن شرکتی توسط شرکت دیگر از طریق خرید سهام و دارایی آن شرکت است. تفاوت ادغام با سایر اصطلاحات فوق‌الذکر در این است که اثر ذاتی یا اولیه ادغام محو شخصیت حقوقی شرکت‌های ادغام شونده در ادغام ساده و محو شخصیت حقوقی کلیه شرکت‌های تجاری در ادغام مرکب است. محو شخصیت حقوقی نیز به معنای انحلال بدون تصفیه است در حالی که در سایر اصطلاحات فوق‌الذکر محو شخصیت حقوقی صورت نگرفته و کنترل شرکتی از طریق خرید سهام در اختیار شرکتی دیگر در می‌آید یا چند شرکت با همدیگر ترکیب می‌شوند یا اداره شرکتی در اختیار شرکتی دیگر قرار می‌گیرد بدون اینکه شخصیت حقوقی هر یک از آنها محو شود. (اسکینی، ۱۳۸۵، ۶۱)

۱-۱-۶-۲- اصطلاح مشابه ادغام در حقوق ایران

تبدیل در اصطلاح حقوقی این است که بدون محو شخصیت حقوقی قبلی شرکت و ایجاد شخصیت حقوقی جدید برای آن، شرکت شکل و قالبی نو پیدا کند. منظور از تبدیل شرکت‌ها این است که بدون محو شخصیت حقوقی قبلی شرکت و ایجاد شخصیت حقوقی جدید برای آن، شرکت شکل و قالبی نو

پیدا کند (اسکینی ۱۳۹۵). در حقیقت تبدیل شرکت برخلاف ادغام شرکت‌های تجاری که تغییر ماهوی است، تغییر شکلی است و تغییر در قالب و شکل آن است و تغییر شکل موجب نمی‌شود که شخصیت حقوقی شرکت زایل و دوباره ایجاد شود در نتیجه دارایی شرکت با شکل قدیم به شرکت با شکل جدید منتقل نمی‌شود، زیرا در واقع انتقال دارایی از شخصی به شخص دیگر مصداق ندارد.

۱-۱-۶-۳- پیشینه قانونی ادغام

ادغام در قانون تجارت ایران مصوب ۱۳۱۱ صریحاً مورد حکم واقع نشده است البته با وحدت ملاک از قواعد تبدیل شرکت‌ها نیز می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که اصل ادغام پذیری شرکت‌ها در حقوق ایران منعی ندارد. در لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ در خصوص افزایش سرمایه که یکی از آثار ادغام است، در فصل تغییرات سرمایه احکام افزایش سرمایه از ماده ۱۵۷ تا ۱۹۸ به صورت جامع و کاملی مطرح شده است که می‌توان از احکام آن در افزایش سرمایه ناشی از ادغام بهره برداری نمود. اما ادغام در لایحه تجارت در فصل سوم از باب دوم با عنوان مقررات تکمیلی لایحه مورد حکم قرار گرفته است. مبحث اول این فصل، ادغام تجزیه و تبدیل شرکت‌ها نام دارد. گفتار اول این مبحث از مواد ۵۹۰ تا ۶۱۶ به ادغام و تجزیه اختصاص یافته است. طبق ماده ۵۹۰ لایحه ادغام به قسم ساده و مرکب تقسیم شده است.

اولین قانونی که از ادغام صریحاً نام برده و احکام و آثار آن را به صورت کامل بیان کرده قانون تعاونی مصوب ۱۳۵۰ است که در ماده ۳۶ این قانون ادغام شرکت‌های تعاونی را در صلاحیت مجمع عمومی فوق‌العاده دانسته است. البته از ماده ۹۶ تا ۱۰۶ نحوه پیشنهاد ادغام و برگزاری مجمع عمومی فوق‌العاده و موافقت وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است. بعدها قانون بخش اقتصاد تعاونی در سال ۱۳۷۰ به تصویب رسید. در این قانون ادغام شرکت‌های تعاونی با یکدیگر و احکام و آثار آن در ماده ۵۳ پیش‌بینی شد و آیین‌نامه اجرایی ادغام اصلاحی سال ۱۳۹۲ در فصل دوم از ماده ۸ تا ۱۴ به صورت کامل شرایط و شیوه‌های اجرایی آن را بیان کرده است. ادغام تعاونی‌ها در حقوق ایران منوط به انحلال آن است که با ادغام منافات دارد زیرا ادغام انحلال بدون تصفیه است و بعد از تصویب این قانون چندین تعاونی با همدیگر ادغام شده‌اند.

دومین قانونی که در خصوص ادغام مباحثی را مطرح کرد قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری در ایران مصوب ۱۳۵۰ است که در مواد ۵۳ تا ۵۹ ادغام شرکت‌های سهامی عام بیمه را در صورت

برگزاری مجامع عمومی فوق‌العاده شرکت‌های مشمول ادغام و همچنین موافقت بیمه مرکزی ایران تصریح کرده است.

ادغام در قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۱۳۸۹ پیش‌بینی شده است. در این قانون نه تنها نسبت به تعریف ادغام پرداخته بلکه ادغام‌های ممنوع نیز معرفی شده است. در برنامه‌های توسعه کشور از برنامه یکم تا سوم توسعه نیز در خصوص ادغام دستگاه‌های اجرایی احکامی مقرر شده، خصوصاً در برنامه سوم که ادغام شرکت‌های مادر تخصصی مورد حکم واقع شده است. در برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه ادغام شرکت‌های تجاری خصوصی تصریح شده و آثار و احکام ادغام هم مورد حکم قرار گرفته است. ادغام شرکت‌های تجاری برای اولین بار به صورت قانونی در ماده ۴۰ قانون برنامه چهارم توسعه مصوب ۱۳۸۳ این قانون هم تعریف آثار و احکام آن به صورت کلی بیان شده است. البته ادغام به صورت کامل، جامع و مانع در ماده ۱۰۵ و ۱۰۶ قانون برنامه پنجم توسعه مصوب ۱۳۸۹ تعریف و انواع آن تصریح شده و اثر ذاتی و آثار اطلاق آن مورد حکم واقع شده است. در برنامه ششم توسعه مصوب ۱۳۹۶ ادغام بانک‌ها در مواد ۱۴ و ۲۸ مورد حکم قرار گرفته و اختیارات خاصی در خصوص ادغام بانک‌ها به بانک مرکزی واگذار شده است. ادغام بانک‌ها در ماده ۲۱ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ پیش‌بینی شده و اختیارات و وظایف ویژه‌ای در این خصوص به بانک مرکزی به عنوان مقام ناظر و حاکمیتی واگذار شده است. البته ادغام بانک‌ها در آیین‌نامه نحوه تأسیس و اداره مؤسسات اعتباری غیردولتی مصوب ۱۳۹۳ به صورت کامل پیش‌بینی شده است که دقیقاً حکم مواد ۱۰۵ و ۱۰۶ قانون برنامه پنجم توسعه در این آیین‌نامه تکرار شده است. ادغام بانک‌ها طبق مواد ۱۴ و ۲۸ قانون برنامه ششم توسعه و طبق ماده ۲۱ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور و همچنین طبق مواد ۱۰۵ و ۱۰۶ آیین‌نامه نحوه تأسیس و اداره مؤسسات اعتباری غیر دولتی مجاز است.

با توجه به اتمام برنامه‌های اول تا پنجم توسعه، ادغام شرکت‌های تجاری طبق بند ۱۶ ماده ۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۱۳۸۹ و ماده ۱۱۱ قانون مالیات‌های مستقیم با آخرین اصلاحات مصوب ۱۳۹۴ و همچنین طبق آیین‌نامه اجرایی بند ز این ماده مصوب ۱۳۸۳ مجاز است.

۴ ماهیت ادغام: ادغام ماهیتاً عملی حقوقی و ارادی است. با توجه به اینکه حتماً در ادغام چه از نوع ساده و چه از نوع مرکب، دو شرکت یا بیشتر در همدیگر یا با همدیگر جذب و ترکیب می‌شوند که

مشخص می‌شود که ادغام عمل حقوقی دو طرفه از نوع قرارداد است یعنی ماهیت قراردادی دارد. برای انعقاد هر یک از انواع ادغام، غیر از شرایط اساسی که در همه قراردادهای و معاملات باید موجود باشد شرایط خاصی نیز توسط نظام‌های مختلف مقرر گردیده است و دولت‌ها نیز محدودیت‌هایی را برای انعقاد آن وضع کرده‌اند (بیگی، ۱۳۸۲). اینکه ادغام از کدام نوع عقود یا قراردادهایی است که در قانون مدنی تقسیم‌بندی شده است، اختلاف نظر است ولی آنچه مسلم است این است که ادغام قراردادی لازم تملیکی معوض، تشریفاتی تحمیلی یا الحاقی، مسامحه‌ای و معین است. ادغام قراردادی لازم یعنی اصل بر لزوم قراردادهای است و هنگامی که حکم یا اثر قراردادی در قانون مدنی یا سایر قوانین مطرح نشده باشد و تردید حاصل شود که این عقد آیا لازم است یا جایز، اصل بر لزوم قراردادهاست.

ادغام قراردادی تملیکی است یعنی به محض انعقاد قرارداد ادغام، کلیه اموال، دارایی‌ها، دیون و تعهدات از شرکت ادغام شونده به شرکت ادغام کننده یا ادغام پذیر منتقل می‌شود. منظور از انعقاد قرارداد ادغام تاریخ عملی شدن ادغام است. تاریخ دقیق ادغام در انواع ادغام متفاوت قید شده است. در ادغام ساده تاریخ انتقال اموال دارایی‌ها به ارزش دفتری از شرکت ادغام شونده به شرکت ادغام پذیر قید شده و در ادغام مرکب تاریخ ثبت در اداره ثبت شرکت‌ها به عنوان تاریخ دقیق ادغام قید شده است.

ادغام قراردادی معوض است. یعنی در قرارداد ادغام انتقال اموال، دارایی‌ها، دیون و تعهدات در مقابل عوضی از شرکت ادغام شونده به شرکت ادغام کننده یا ادغام پذیر منتقل می‌شود که آن عوض، سهامی است که در شرکت ادغام پذیر به سهامداران شرکت‌های ادغام شونده تعلق می‌گیرد.

ادغام قراردادی تشریفاتی است. یعنی برای انعقاد قرارداد ادغام باید حتماً تشریفاتی رعایت شود، به این صورت که ابتدا طرح ادغام باید به صورت طرح مشترک در هیئت مدیره مطرح و مورد ارزیابی قرار گرفته و در صورت موافقت هیئت مدیره در مجمع عمومی فوق‌العاده شرکت‌های سهامی مطرح و در صورت تصویب در این مجمع، نسبت به انعقاد قرارداد ادغام، سایر مراحل اقدام گردد.

ادغام قراردادی تحمیلی یا الحاقی است. یعنی در قرارداد تحمیلی یا الحاقی یعنی اراده طرفین در مذاکرات مربوط به عقد در شرایط مساوی نبوده و یکی از طرفین که بانک‌ها هستند شرایط قرارداد را بر دیگری تحمیل نموده باشد. ادغام قراردادی مسامحه‌ای است. یعنی در عقود مسامحه‌ای نیاز به علم تفصیلی به مورد معامله نیست. در ادغام بانک‌ها همین که صورت‌های مالی حسابرسی شده سال آخر فعالیت بانک‌های ادغام شونده و ادغام پذیر با استانداردهای بانک مرکزی موجود باشد، می‌توان با همین

صورت‌های مالی ادغام را انجام داد و نیازی به ارزش‌گذاری کلیه اموال، دارایی‌ها، تعهدات و حقوق نیست.

ادغام قراردادی معین است زیرا ادغام در قوانین و مقررات مختلف فوق‌الذکر اشاره شده و آثار و احکام آن نیز بیان شده است.

۱-۱-۶-۴- انواع ادغام

ادغام از جنبه‌های مختلف به انواع مختلفی قابل تقسیم‌بندی است که در نظام‌های حقوقی مختلف به آنها اشاره شده است.

(۱) **ادغام از لحاظ ماهیت حقوقی** به دو نوع ادغام ساده و مرکب قابل تقسیم‌بندی است. ادغام ساده در واقع قراردادی است که مطابق آن دو یا چند بانک به دنبال این هستند که در یکی از بانک‌های طرف قرارداد ادغام گردیده که در نتیجه آن شخصیت حقوقی بانک‌های ادغام شده امحاء گردیده و بانک باقیمانده یا بانک ادغام پذیر به حیات خود ادامه می‌دهد و کلیه حقوق و تعهدات بانک یا بانک‌های ادغام شده در نتیجه ادغام به بانک موجود منتقل می‌گردد. ادغام ترکیبی یا چندجانبه تشکیل بانک جدید از طریق ادغام حداقل دو بانک در یکدیگر است. هنگامی که بیش از دو بانک در همدیگر ادغام و یک بانک جدید از ادغام این چند بانک حاصل شود، ادغام مرکب گویند که در ادغام مرکب بانک‌های طرف ادغام شخصیت حقوقی خود را از دست می‌دهند.

(۲) **ادغام از لحاظ موضوع فعالیت شرکت تجاری** به دو نوع ادغام افقی و ادغام عمودی قابل تقسیم‌بندی است. در ادغام افقی، دو بانک با فعالیت مشابه و به قصد تأثیرگذاری بر بازار در یکدیگر ادغام می‌شوند و هدف از این ادغام مقابله با رقبای قدرتمند در بازار است.

ادغام شرکت‌هایی که در فرآیند تولید محصولات مختلف یا در سلسله فعالیت‌های تجاری رابطه مصرف کننده و تولیدکننده دارد یا به عبارتی ادغام شرکت‌هایی که در زنجیره تبادل محصولی به عنوان خریدار و فروشنده حضور دارند را تملک یا ادغام عمودی می‌نامند. ادغام از لحاظ دخالت دولت‌ها به سه دسته ادغام بانک‌های خصوصی، ادغام بانک‌های دولتی و ادغام بانک‌های فاقد ماهیت مشخص دولتی یا خصوصی (خصوصی) تقسیم بندی می‌شود. بانک‌هایی که صددرصد سهامداران آنها دستگاه‌های اجرایی کشوری است، بانک‌های دولتی اطلاق می‌گردند که تصمیم‌گیری در خصوص این بانک‌ها با دستگاه اجرایی مربوطه از طریق طرح در مجمع عمومی فوق‌العاده و با اصلاح قوانین یا اساسنامه آنها صورت می‌پذیرد. البته علاوه بر اینکه سهامداران اصلی این نوع بانک‌های دولتی غالباً شرکت‌های دولتی هستند

که تصمیم‌گیری در خصوص آنها نیز با مدیران این دستگاه‌های اجرایی است. در نظام بانکی و پولی ایران بانک‌هایی ایجاد شده‌اند که بخشی از سهام آنها متعلق به دستگاه‌های اجرایی و بخش دیگر متعلق به کارکنان دستگاه‌های اجرایی است. از جمله مؤسسات اعتباری وابسته به نیروهای مسلح می‌توان از بانک انصار، بانک مهر اقتصاد، بانک حکمت ایرانیان، بانک قوامین، موسسه مالی و اعتباری کوثر و تعاونی اعتباری ثامن نام برد. ادغام در این نوع بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اشکالات زیادی ایجاد خواهد کرد زیرا از سویی دستگاه اجرایی مربوطه تصمیم به ادغام خواهد گرفت و از سوی دیگر سهامداران در صورتی که بانک مذکور موفقیت چشمگیر داشته باشد به دلایل مختلفی با این موضوع مخالفت خواهند کرد.

۱-۲- تاریخچه

۱-۲-۱- تاریخچه بانکداری^۱ در ایران

در ایران در سال ۱۲۶۶ شمسی (۱۸۷۷ میلادی)، نخستین موسسه بانکی به مفهوم امروزی خود تأسیس شد. این موسسه در واقع شعبه بانک جدید شرق بود که انگلیسی و مرکز در شهر لندن بود و در هندوستان فعالیت داشت. این بانک بدون اخذ امتیاز از دولت ایران، شعبه مرکزی خود را در تهران افتتاح کرد و به عملیات بانکی پرداخت و پس از آن شهرهای تبریز، رشت، مشهد، اصفهان، شیراز و بوشهر اقدام به تأسیس شعبه کردند. این بانک با افتتاح حساب جاری و نیز پس‌انداز، به سپرده‌ها تا ۶ درصد در سال سود پرداخت می‌نمود. پس از آن بانک شاهنشاهی در سال ۱۲۶۷ شمسی براساس مجوز اعطایی از طرف دولت ایران توسط بارون جولپوس دوریتر تأسیس گردید و وی بانک جدید شرق را خریداری نمود. این بانک مبادرت به چاپ و نشر اسکناس کرد تا اینکه در سال ۱۳۰۹ امتیاز انحصاری نشر اسکناس از بانک شاهنشاهی خریداری شد و به بانک ملی ایران واگذار گردید. در سال ۱۳۰۴ به منظور انجام امور مالی و به کار انداختن وجوه صندوق بازنشستگی کارمندان قشون (ارتش)، دولت اقدام به تأسیس اولین بانک ایرانی تحت عنوان بانک قشون (بانک سپه)، از محل ذخایر بازنشستگی ایشان نمود. در ۱۴ اردیبهشت ۱۳۰۶، قانون اجازه تأسیس بانک ملی ایران به تصویب مجلس شورای ملی رسید و دولت مکلف به تأسیس بانکی به نام بانک ملی ایران گردید. در خرداد

۱۳۰۷، اساسنامه بانک به تصویب هیئت دولت و کمیسیون قوانین مالیه مجلس رسید و در ۱۷ شهریور ۱۳۰۷ بانک ملی رسماً افتتاح شد.

تا سال ۱۳۲۷ که اولین بانک خصوصی در ایران شروع به کار نمود بانک‌های کشاورزی، رهنی و کارگشایی نیز فعالیت خود را آغاز نموده بودند. از سال ۱۳۲۷ اولین بانک خصوصی به نام بانک بازرگانی با کسب مجوز از دولت شروع به کار نمود. براساس سیاست‌های وقت، گشایش بانک از سوی اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی مورد تأیید قرار می‌گرفت به طوری که تا سال ۱۳۵۷ بیش از ۳۶ بانک با سرمایه دولتی و خصوصی داخلی و خارجی مشغول به فعالیت بودند. بنابراین، در این دوره بانک‌های خصوصی بسیاری فعال بودند، ضمن اینکه فعالیت آنها نه بر مبنای قواعد اسلامی بلکه مبتنی بر اصول بانکداری غربی بود.

با پیروزی انقلاب اسلامی، اصول حاکم بر نظام اقتصاد اسلامی ایجاب می‌کرد که در ساختار اقتصادی موجود تغییرات مبنایی صورت گیرد و نظام بانکداری که به عنوان یکی از ارکان اساسی اقتصاد محسوب می‌گردد، اصلاح شود. بر این اساس، شورای انقلاب در تاریخ ۱۳۵۸/۳/۱۷ با هدف حفظ سرمایه‌های ملی و بکار انداختن اقتصاد کشور صیانت و تضمین سپرده‌ها و پس‌اندازهای مردم در بانک‌ها ضمن قبول اصل مالکیت مشروع و مشروط، کلیه بانک‌ها را ملی اعلام نمود.

در فرآیند تحول قانونگذاری بانکی در ایران از مهم‌ترین قوانینی که پس از انقلاب تصویب شده قانون عملیات بانکی بدون ربا است که در ۲۷ ماده به تاریخ ۱۳۶۲/۶/۸ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است.

از دیگر قوانین بانکی می‌توان به قانون اجازه تأسیس بانک‌های غیر دولتی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱ در قالب یک ماده واحد و همچنین قوانینی که در قالب قوانین برنامه‌های چند ساله توسعه مصوب گردیده است، اشاره نمود.

۱-۲-۲- تاریخچه مؤسسات مالی و اعتباری

تاریخچه پیدایش مؤسسات مالی و اعتباری به بند (ه) ماده ۳۱ قانون پولی و بانکی کشور مصوب سال ۱۳۵۱ بر می‌گردد. با پیروزی انقلاب اسلامی اصول حاکم بر نظام اقتصاد اسلامی ایجاب می‌کرد که در ساختار اقتصادی موجود تغییرات مبنایی صورت گیرد و نظام بانکداری که به عنوان یکی از ارکان اساسی اقتصاد محسوب می‌گردد، اصلاح شود و در تاریخ ۲ مهر ۱۳۵۸ شورای انقلاب در اجرای قانون

ملی شدن بانک‌ها و موسسات اعتباری، لایحه قانونی اداره امور بانک‌ها را مصوب کرد و از آن تاریخ کلیه بانک‌های کشور اعم از بانک‌های تخصصی و تجاری و بانک‌های دولتی سابق، ملی شدند.

با توسعه فعالیت‌های اقتصادی و تغییر وضعیت جامعه و نیاز به تحرک بیشتر بخش خصوصی به تدریج زمینه فعالیت بخش خصوصی در فعالیت‌های مختلف همچنین در قسمت بانکداری حاصل شد و بر همین اساس بود که مطابق مقررات ناظر بر تأسیس و شیوه فعالیت موسسه‌های اعتباری غیر بانکی موضوع مصوبات مورخ ۱۳۷۱/۴/۱۳ و ۱۳۷۳/۱۰/۳ شورای پول و اعتبار فعالیت موسسه اعتباری غیر بانکی که از این پس موسسه اعتباری نامیده شد، مجاز شناخته شد و پس از آن ماده ۹۲ قانون برنامه سوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور مصوب سال ۱۳۷۹ بر لزوم حضور موسسات اعتباری غیر بانکی در بازار پول تأکید کرد و متعاقب آن ماده ۹۸ قانون اخیرالذکر تأسیس بانک خصوصی را جهت افزایش شرایط رقابتی در بازارهای مالی و ایجاد زمینه رشد و توسعه اقتصادی کشور اجازه داد.

اما با توجه به اینکه در قانون پولی و بانکی مقررات خاصی برای موسسات اعتباری پیش‌بینی نشده بود، در تاریخ ۱۳۷۹/۳/۳ قانون استفساریه ماده ۹۲ برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران تصویب شد و سپس به منظور دادن امتیازات بانک‌ها به موسسات اعتباری (قانون تسری) امتیازات خاص بانک‌ها به موسسات اعتباری غیر بانکی مجاز در تاریخ ۱۳۸۱/۱/۲۷ با تصویب مجلس شورای اسلامی و در تاریخ ۱۳۸۱/۲/۴ به تأیید شورای نگهبان رسید. در ادامه آیین‌نامه تأسیس و اداره بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری غیر دولتی در تاریخ ۱۳۸۸/۸/۱۲ به تصویب شورای پول و اعتبار رسید که در نهایت در اجرای بند (د) ماده ۹۵ قانون ۵ ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (اساسنامه صندوق ضمانت سپرده‌ها) به منظور حفظ حقوق سپرده‌گذاران در صورت ورشکستگی موسسات مالی و اعتباری، در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۱۰ هیئت محترم وزیران به تصویب رسید و طی نامه شماره ((۱۰۲۵۹۵/ت/۴۷۶۳۲)) مورخ ۱۳۹۱/۵/۲۲ به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ابلاغ گردید اما مقررات اخیرالذکر خاص موسسات مالی و اعتباری مصوب ۱۳۸۸ تا بهمن ماه ۱۳۹۳ به تصویب هیئت دولت رسید و اجرایی شد.

۱-۲-۳- تاریخچه بانکداری در جهان

امروزه، نقش سیستم بانکداری به عنوان توسعه پایدار در سیستم پیچیده اقتصادی انکارناپذیر است. سیستم بانکداری قلب توسعه اقتصادی است. نقش بانک‌ها سازگار با ماهیت اقتصادی و اجتماعی جوامع در جذب سپرده‌ها و اعطا وام‌ها است، بنابراین می‌توانیم آن‌ها را به عنوان عامل اصلی توسعه پایدار به

شمار آوریم. بانک یک موسسه مالی است که سپرده‌ها را از افراد دریافت و اعتبار ایجاد می‌نماید. اصطلاح بانک از واژه (Banko) در زبان ایتالیایی به معنای نیمکت گرفته شده است. در قرون وسطی ایتالیایی‌ها به هنگام انجام معاملات تجاری بر روی نیمکت می‌نشستند. این واژه به تدریج تغییر کرد و به واژه (Bank) که یک واژه آلمانی است، تبدیل شد.

بانکداری حتی قبل از ظهور پول رایج، با پیدایش اولین سکه‌های ضرب شده آغاز شده است. بانکداری در سراسر تاریخ به دو صورت صدور ارز و ذخیره ثروت رواج داشته و با ظهور اسکناس‌ها وظیفه جمع‌آوری‌ها را به عهده داشته است. حتی نخستین امپراطوری‌ها به برخی از انواع بانکداری برای مدیریت تجارت و حفظ جریان کالاها و خدمات نیازمند بودند.

هنگامی که پول رایج پیدایش یافت، مبادله ارزش را بسیار آسانتر و کارآمدتر کرد، حالا افراد می‌توانستند به آسانی سکه‌ها یا طلاها را با کالاهای دیگر مبادله و داد و ستد نمایند. مدیریت پول رایج بدون بانکداری امکان‌پذیر نبود و حتی صدور آن به مدیریت بانک‌ها نیاز داشت. نخستین بانک‌ها، بانک‌های مرکزی بودند که توسط دولت‌ها برای کمک به مدیریت اقتصاد اداره می‌شدند، اگرچه تصور بیشتر افراد از بانک‌ها مکانی است که پولشان را سپرده یا قرض گرفته‌اند. با این حال بانک‌های مرکزی در بالای سلسله مراتب اقتصادی قرار دارند و مدیریت و نظارت بر کل اقتصاد را فراهم می‌نمایند.

هنگامی که مردم به جمع‌آوری ثروت به شکل پول رایج پرداختند، این پول باید در مکانی ذخیره می‌شد و خانه افراد مکان ایده‌آلی برای انجام این کار نبود به ویژه اگر کسی مقدار قابل توجهی پول جمع می‌کرد. در عهد قدیم، معابد معمولاً این وظیفه را به عهده داشتند و شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد علاوه بر ذخیره پول برای دیگران و تأمین امنیت برای سپرده‌گذاران، به اعطای وام نیز می‌پرداختند گرچه وظیفه آن‌ها در درجه اول ذخیره دارایی‌ها بود. در مصر و بین‌النهرین طلا در معابد به امانت سپرده می‌شد. در بابل نیز در زمان حمورابی در قرن ۱۸ قبل از میلاد سوابقی از وام‌های داده شده توسط کشیش معبد وجود دارد و معاملات بانکی به شیوه ابتدایی آن رواج داشته است. در یونان و روم نیز معابد سپرده‌های مردم را گرفته و به اشخاص دیگر وام می‌دادند و به صراف‌ها می‌پرداختند. رومی‌ها اولین فرهنگی بودند که سیستم بانکداری را به صورت موسسه نهادینه کردند. مدیریت آن را از معابد گرفته و به بانک‌های رسمی که تحت حمایت کامل قانون قرار داشتند، سپردند. بسیاری از فعالیت‌های اعطای وام در طی این مدت توسط افرادی که با عنوان وام‌دهندگان پول شناخته می‌شدند، انجام شده است. وام‌دهندگان پول کار خود را به خوبی انجام می‌دادند، اما بانک رومی‌ها به رقابت‌های